

מידה כנגד מידה

פתחא דסוגיא

על דאטפת אטפוך רצה לומר שאתה נהרגת בעבור שהרגת זולתך, ואשר הרגך עתיד ליהרג, הכונה בזה המאמר שפעולות הרעות ישובו בראש עושיהם, כמו שנאמר עונותיו ילכדנו הרשע וגו', ואמר בור כרה ויחפרהו. ואמרו חכמים במדה שאדם מודד בה מודדין לו, וזה דבר הנראה לעין בכל עת ובכל זמן ובכל מקום שכל מי שיעשה רע ויחדש מיני החמסם ופחיתות, שהוא עצמו יוזק מן הרעות ההם בעצמם אשר חרש, מפני שהוא למד מלאכה שתהא נוק לו ולזולתו. וכן כל המלמד מעלה שמחדש פעל טוב מן הטובות יגיעהו תועלת הפעל ההוא, מפני שהוא מלמד דבר שיעשה טוב לו ולזולתו ודברי הכתוב בזה טובים מאוד אמר כי פעל אדם ישלם לו (מסור השכל לשון הזהב הלכות דעות פרק ז).

ביאורא דתלמודא

הוא כפר בתחיית המתים - שכופר במדרשים דדרשינן בגמרא לקמן מניין לתחיית המתים מן התורה, ואפילו יהא מודה ומאמין שיחיו המתים אלא דלא רמיזא באורייתא כופר הוא, הואיל ועוקר שיש תחיית המתים מן התורה מה לנו ולאמונתו (רש"י). **לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים** - איכא למימר דהיינו טעמא מפני שאין עולם הבא אלא לבני תחיית המתים לפי שאחרי תחייתן יתעלו ליהנות מזיו השכינה (חידושי הר"ן). **שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה** - אם עשה טובה מטיבין לו ואם עשה רעה מריעין לו (אבודרהם תפלת ר"ה). **סאה סלת בשקל ושאתים שערים בשקל** - כי כן היה המקח בשנות רעבון אלה, רק בשומרון לא יכלו לקנות כן מפני המצות, והבטיח שמקח זה יהיה כעת מחר (מלבי"ם). **השליש אשר למלך נשען על ידו את איש האלהים** - בעת שהיה המלך נשען על ידו בדרך ששמע המלך דבריו כאמרו מכחיש נבואת אלישע שזה לא יהיה כמו שלא יתכן שיעשה השם ארובות בשמים (רלב"ג). **הנה ה' עושה ארובות בשמים** - להמטיר או בדרך הפלגה להוריד חטים ושעורים על

דרך ירידת המן (רד"ק). **ויאמר הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל** - כי תמות מיד ועל שלגלג על דבריו אמר לו כן (מצודת דוד). **נחוניא חופר שיחין** - לעולי רגלים בדרכים (רש"י). **זכר של רחלים נודמן לי** - אילו של יצחק - **וזקן אחד מנהיגו** - אברהם (רש"י). **דבר שאותו צדיק מצטער בו** - לחפור בורות ומערות לעולי רגלים (רש"י). **יכשל בו זרעו** - ואף על גב דמת בנו בצמא מכל מקום לא נכשל באותו דבר ממש (שיטמ"ק). **על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון** - אתה נהרגת מפני שהרגת זולתך, ואשר הרגך יהרג. והכוונה בזה המאמר שמעשי הרעות ישובו בראש עושיהם, כמו שאמר עונותיו ילכדונו, ואמר בור כרה. ומאמר החכמים במידה שאדם מודד בה מודדין לו (פיה"מ להרמב"ם).

ליקוטא דתלמודא

שנו רבותינו (סנהדרין ז.) גבי מידותיו של הקב"ה:

הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים, שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה. דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מניין שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה שנאמר ויאמר אלישע שמעו דבר ה' כעת מחר סאה סלת בשקל ושאתים שערים בשקל בשער שמרון וכתוב ויען השליש אשר למלך נשען על ידו את איש האלהים ויאמר הנה ה' עושה ארובות בשמים היהיה הדבר הזה ויאמר הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל.

ואמרו חכמינו (בבא קמא נ.) גבי הנהגת מידה כנגד מידה:

תנו רבנן מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור גדול, באו והודיעו את רבי חנינא בן דוסא. שעה ראשונה אמר להם שלום, שניה אמר להם שלום, שלישית אמר להם עלתה. אמרו לה מי העלך. אמרה להם זכר של רחלים נודמן לי וזקן אחד מנהיגו. אמרו לו נביא אתה, אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך אמרתי דבר שאותו צדיק מצטער בו יכשל בו זרעו.

עוד שנינו (אבות פ"ב מ"ו) בענין זה:

אף הוא ראה גולגלת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון.

הוא עצמו
יוזק מן
הרעות
ההם
בעצמם
אשר חדש
(לשון הזהב)

אור תורה

ויאמר אלישע שמעו דבר ה' כה אמר ה' פעת מקח סאה סלת בשקל ושאתים שערים בשער שמרון. (מלכים-ב זא)

ויען השליש אשר למלך נשען על ידו את איש האלהים ויאמר הנה ה' עושה ארובות בשמים היהיה הדבר הזה ויאמר הנכה ראה בעיניך ומשם לא תאכל. (מלכים-ב זב)

כל המידות בטלו מידה כנגד מידה לא בטלה

(מדרש)

האידנא אליבא דשמעתא

כנגד מדה, ומתוך כך יפשפש במעשיו פן יקרה לו כאשר קרה להם'.

מידה כנגד מידה על ידי בית דין

עיקר הנהגת מידה כנגד מידה היא בידי שמים, אך מצאנו הנהגה זו שנמסרה גם לידי בית דין כי היכא דענין סוטה עליה נאמר (סוטה פ"א מ"ז): 'במדה שאדם מודד בה מודדין לו היא קשטה את עצמה לעבירה המקום ניולה, היא גלתה את עצמה לעבירה המקום גלה עליה, בירך התחילה בעבירה תחלה ואחר כך הבטן לפיכך תלקה הירך תחלה ואחר כך הבטן ושאר כל הגוף לא פלט'. ע"כ. ואף כשאין ביד בית דין להעניש לא בטלה הנהגה זו, וכמו שאמרו ז"ל (סוטה ח:): 'אמר רב יוסף אף על גב דמדה בטילה, במדה לא בטיל. דאמר רב יוסף, וכן תני ר' חייא מיום שחרב בית המקדש, אף על פי שבטלה סנהדרין, ארבע מיתות לא בטלו. והא בטלו, אלא דין ארבע מיתות לא בטלו, מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו'. ע"כ. וכן הוא גבי הוצאת שם רע, וכמו שכתב הרמב"ן (דברים כב יט) שהוא טעם דוענשו אותו מאה כסף שהוא כפל דמי המוהר אותם רצה ליטול הימנה.

מידה כנגד מידה בתשלומי נזק

גם בתשלומי נזק מצאנו ההתייחסות אל החוטא יותר מאל הניזק, וגם הוא בבחינת מידה כנגד מידה וכמו שכתב בזה בעקידת יצחק (שמות שער מ"ו) וז"ל: 'ועתה כמו כן אחר שגנב השור מבית בעליו ונתחייב בתשלומי כפל כמו שאמרנו עדיין היה בידו להשיבו לבעליו. אמנם כשקשרו ועקדו לטבחיו כבר גנבו פעם שנית וכשהרביצו פעם שלישית, וכששחטו פעם רביעית כי כל מעשה מאלו הוא מעשה חשוב. וכן אצל המכירה כי בחזרתו אחר הקונה אותו הוא מעשה אחד. והפשרה במחירו הרי מעשה שני. והמסירה לקונה הרי שלישית. והנה ג' פעמים על הכפל הרי חמשה. אמנם בשה היו תשלומי ארבעה לפי שנוח לו למצוא קונים ויחשבו הפשרה והמסירה לבד. וכן בטביחה ההגבהה וההרבצה יחשבו לאחת והשחיטה לשנים והוא טעם מעולה מאד בעיני מסכים אל טבע המעשה והזמנתו אליו'.

עומקא דסוגיא

ב. בטעם הנהגת מידה כנגד מידה ראה עוד בדברי האלשי"ך (ויקרא פ"ט) שמבאר כי זה חסדו יתברך בפרוע פרעות תוכחות על עון, מדה כנגד מדה פורע, למען החי יתן אל לבו, וישוב ממנה. ויותר מכך כתב בנפש החיים (שער ד פכ"ט) שעל אותו האבר שקלקל מביא הקב"ה יסורים בהנהגת מידה כנגד מידה כדי שיתקן אותו הקלקול.

אופן הענשה מידה כנגד מידה

מצאנו בדברי חז"ל (בראשית רבה פרשה פ"ה) שהעונש הוא כעין החטא שנעשה, וז"ל: 'ויחי בעת ההיא, ולא היה צריך קרייה למימר אלא ויוסף הורד מצרימה, ומפני מה הסמין פרשה זו לזו, רבי אלעזר ור' יוחנן, רבי אלעזר אמר כדי לסמוך ירידה לירידה, רבי יוחנן אמר כדי לסמוך הכר להכר'. ע"כ. ואף בעת הסתר פנים בעת כל המידות בטלות, היינו הנהגות ה' הגלויות נתבטלו, מכל מקום הנהגה זו לא נתבטלה, וכמו שאמרו ז"ל (בראשית רבה פרשה ט): 'ר' סימון בשם ר' שמעון בר אבא כל המידות בטלו, מידה כנגד מידה לא בטלה, ר' הונא בשם ר' יוסי מתחילת ברייתו של עולם צפה הקדוש ברוך הוא שבמידה שאדם מודד בה מודדין לו, לפיכך אמר הכתוב והנה טוב מאד הנה טוב מידה'.

מתי נענשים במידה כנגד מידה

עונש מידה כנגד מידה הוא גם כאשר הוא נעשה למטרה טובה וכמו שכתב הרמב"ן (בראשית לה כב) גבי ראובן שבלבל יצועי אביו, וז"ל: 'ועל דרך הפשט יתכן שבלבל ראובן יצועי בלהה מפחדו שלא תלד ליעקב עוד, כי הוא הבכור, וחשב לקחת שני חלקים ויפסיד יותר מכל האחים, ולא פחד מאמו כי זקנה היתה, ואולי מתה זלפה, או חשש לכבוד אמו בעבור היותה שפחתה. ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה, וזהו טעם ויהיו בני יעקב שנים עשר, כי לא הוליד אחרי כן'.

טעם הנהגת מידה כנגד מידה

בטעם הנהגת מידה כנגד מידה כתב הר"ן (דרשות הר"ן הדרוש השלישי), וז"ל: 'התשובה בזה, שכבר הודיעונו רבותינו ז"ל שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה, כמו ששינו במשנתו וכן לענין הטובה. ורצה זה השם יתברך כדי שתתישב ענין ההשגחה בלב בני האדם, כי אם לא יבא הגמול הטוב בענין שהיה הפעל הטוב, אפשר שיהיה זה נתלה במקרה ובמנהגו של עולם, אבל כאשר יבא הגמול באותו ענין בעצמו שהיה הפעל הטוב, אז יודע כי זה בהשגחה מהשם יתברך ובכונה ממנו לשלם טוב לטובים'. ע"כ. עוד טעם מצאנו בספר חסידים (סימן צ"ב), וז"ל: 'סייג לחסידות החי יתן אל לבו מקראות ופגעי בני אדם, וידע כי על חטאיהם היה להם כן ובדבר אשר זדו נפרע להם מדה

א. בענין העונש מידה כנגד מידה עיין גם מה שאמרו ז"ל (סנהדרין צ:): דהכופר בתחית המתים אין לו חלק לעולם הבא, וביאר שם ביד רמ"ה דאם תחית המתים היא כפשוטה, אין לו חלק בתחית המתים. ואם היא ימות המשיח לא יהיה לו חלק בימות המשיח. ועיין עוד ברמב"ן (בראשית ג טו) שכתב שזהו טעם העונש של חוה שאף על פי שבעצב תלדי בנים, מכל מקום ואל אישך תשוקתך.

מראי מקומות

- א. סנהדרין צ.
- ב. בבא קמא נ.
- ג. אבות פ"ב מ"ו
- ד. סנהדרין צ.
- ה. רמב"ן בראשית ג טו
- ו. בראשית רבה פרשה פ"ה
- ז. בראשית רבה פרשה ט
- ח. רמב"ן בראשית לה כב
- ט. דרשות הר"ן הדרוש השלישי
- י. ספר חסידים סימן צ"ב
- יא. סוטה פ"א מ"ז
- יב. סוטה ח:
- יג. רמב"ן דברים כב יט
- יד. עקידת יצחק שמות שער מ"ו
- טו. אלשיך ויקרא פ"ט
- טז. נפש החיים שער ד פכ"ט